

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'25:81'373.612:159.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.1.1/45>

Антонова М. В.

<https://orcid.org/0000-0001-6679-3531>

Вінницький торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету

Яблочнікова В. О.

<https://orcid.org/0000-0002-9479-1418>

Вінницький торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету

Западинська І. Г.

<https://orcid.org/0000-0002-3967-7583>

Вінницький торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету

СЕНСОРНА ОБРАЗНІСТЬ І КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ «EMBODIED LANGUAGE» У ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ «ГОЛОДНІ ІГРИ» С. КОЛЛІНЗ

У статті досліджено перекладацькі стратегії відтворення сенсорної образності та когнітивної емпатії в романі С. Коллінз «Голодні ігри» шляхом зіставлення англійського оригіналу й українського перекладу. Аналіз обґрунтовано за допомогою положень когнітивної лінгвістики, теорії тілесно втіленого значення (*embodied language*) та сучасних підходів до перекладознавства, у межах яких переклад трактується як процес інтерпретації та реконструкції перцептивного досвіду. Основну увагу приділено мовним засобам репрезентації п'яти сенсорних доменів (зорового, слухового, тактильного, смакового та нюхового) і їхньому впливу на формування емпатійного залучення читача. Матеріалом дослідження обрано ключові контекстуальні фрагменти роману, у яких вербалізуються тілесно пережиті стани персонажів у ситуаціях небезпеки, болю, голоду, страху та емоційної напруги. У роботі використано методи когнітивно-семантичного аналізу, зіставного перекладознавчого аналізу, корпусного маркування та дискурсивної інтерпретації. У результаті виявлено домінування стратегій функціональної адаптації та експлікації в українському перекладі, спрямованих на підвищення емоційної доступності тексту для цільового реципієнта. Водночас визначено випадки нейтралізації сенсорної інтенсивності, що призводять до зниження рівня когнітивної емпатії. У дослідженні запропоновано модель оцінювання емпатійного потенціалу перекладеного художнього тексту з урахуванням ступеня збереження тілесно зумовлених метафор, перцептивних сценаріїв і наративної перспективи. Практичну цінність роботи становить можливість використання отриманих результатів у викладанні художнього перекладу, розробленні навчальних корпусів і вдосконаленні перекладацьких стратегій у перекладі літератури *young adult*.

Ключові слова: сенсорна образність, когнітивна емпатія, *embodied language*, художній переклад, перекладознавство, зіставний аналіз.

Постановка проблеми. Розвиток сучасного перекладознавства дедалі активніше інтегрує положення когнітивної лінгвістики, зокрема теорію «*embodied language*», яка розглядає значення як процес, нерозривно пов'язаний із тілесним

досвідом, сенсомоторними схемами та перцептивними сценаріями. У такій перспективі переклад художнього тексту постає не лише як передавання вербального змісту, а як реконструкція тілесно пережитого досвіду для читача цільової

мови. Особливої актуальності ця проблема набуває у випадку наративів, поданих від першої особи, де фокалізація здійснюється через безпосереднє сприйняття персонажа, а кожен сенсорний елемент виконує функцію тригера емпатійної взаємодії.

Роман Сюзанни Коллінз «Голодні Ігри» є показовим прикладом художнього дискурсу, побудованого на постійному відтворенні тілесних і перцептивних станів героїні: болю, втоми, голоду, спраги, страху, температурного дискомфорту, дотику до предметів і тіл інших персонажів, а також запахів і смакових відчуттів, пов'язаних із виживанням. У такому типі тексту сенсорна образність виконує не лише описову, а й когнітивно-прагматичну функцію, спрямовану на формування емпатійної залученості читача.

У практичному вимірі проблема полягає в тому, що перекладачеві необхідно не просто знайти формально коректні лексичні відповідники, а реконструювати перцептивні сценарії таким чином, щоб вони викликали у реципієнта мови перекладу подібні тілесні, емоційні та когнітивні реакції. Це завдання безпосередньо пов'язане з питаннями міжкультурної комунікації, дидактики художнього перекладу, а також розробленням науково обґрунтованих критеріїв оцінювання якості перекладеного художнього тексту з урахуванням його емпатійного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження в когнітивній лінгвістиці трактують значення як результат тілесної взаємодії людини зі світом, що концептуалізується в межах теорії «*embodied language*» [Lakoff & Johnson, 1999]. Відповідно до цього методу, мовні одиниці активують у свідомості реципієнта сенсомоторні симуляції.

У перекладознавстві ці положення були розвинуті у працях Шеффнера та Мандея, які наголошують на когнітивній ролі перекладача як посередника між концептуальними системами різних культур.

Питання сенсорної образності в художньому дискурсі досліджувалися в межах когнітивної поетики та наратології [Herman, 2009; Stockwell, 2015], де підкреслюється її функція створення ефекту «присутності» читача в художньому світі. Роботи з теорії емпатії в літературі [Keen, 2007] розглядають емпатійне залучення як результат когнітивних процесів теорії розуму, що активуються через мовні маркери внутрішніх станів персонажа.

Дослідники підкреслюють, що переклад може або підтримувати, або порушувати сенсомоторну

симуляцію, що безпосередньо впливає на рівень емоційної та тілесної залученості читача.

Водночас, попри значну кількість теоретичних напрацювань, недостатньо опрацьованою залишається проблема системного зіставного аналізу перекладу сенсорних доменів і їхнього впливу на когнітивну емпатію читача в межах конкретних мовних пар. Особливо це стосується українсько-англійського напрямку та сучасної популярної літератури жанру «*young adult*», що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Постановка завдання. Мета статті: виявити та систематизувати перекладацькі стратегії відтворення сенсорної образності в романі «Голодні ігри» та оцінити їхній вплив на формування когнітивної емпатії в українського читача.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань:

1. Описати теоретичні засади поняття сенсорної образності та когнітивної емпатії в межах когнітивної лінгвістики й перекладознавства.

2. Сформувати корпус паралельних прикладів з тексту оригіналу та перекладу і маркувати їх за сенсорними доменами.

3. Виконати зіставний аналіз перекладацьких рішень у ключових фрагментах роману з урахуванням наративної перспективи.

4. Створити модель оцінювання емпатійного потенціалу перекладеного художнього тексту.

5. Окреслити дидактичні та практичні імплікації отриманих результатів для підготовки перекладачів художньої літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція «*embodied language*» ґрунтується на припущенні, що значення формується через тілесний досвід і перцептивну взаємодію людини зі світом. У художньому дискурсі це проявляється через метафоричні та метонімічні структури, які закликають до зорових, слухових, тактильних, смакових і нюхових відчуттів, активуючи у свідомості читача відповідні сенсомоторні симуляції.

З позицій когнітивної семантики, такі структури не лише передають інформацію, а й моделюють тілесний досвід. У перекладі збереження цих структур є критично важливим для підтримання емпатійного ефекту. Заміна тілесно орієнтованої метафори нейтральним або абстрактним описом може призвести до зниження інтенсивності емоційного переживання та порушення когнітивної доступності тексту.

Для забезпечення репрезентативності та наукової валідності аналізу було сформовано спеціалізований мінікорпус паралельних текстів, що

включає 70 фрагментів з англійського оригіналу роману «Голодні ігри» та відповідних сегментів з українського перекладу. Відбір матеріалу здійснювався за принципом тематичної релевантності: до корпусу включалися сцени, у яких вербалізуються тілесно пережиті стани персонажів, зокрема біль, фізичне виснаження, голод, страх, тривога, температурний дискомфорт, дотик, запах і смак.

Корпусна розмітка здійснювалася за багатоврівневою схемою тегування, що передбачала такі рівні:

1. **Сенсорний домен:** VIS – зоровий, AUD – слуховий, TAC – тактильний, GUS – смаковий, OLF – нюховий.
2. **Тип мовної репрезентації:** лексична одиниця, метафора, порівняння, синтаксична конструкція, дискурсивний маркер.
3. **Перекладацька стратегія:** експлікація, імплікація, адаптація, калькування, нейтралізація, компенсація.
4. **Емпатійний ефект:** підсилення, збереження, зниження.

Для забезпечення надійності розмітки застосовано принцип міжекспертної верифікації: 20% корпусу було незалежно проаналізовано трьома дослідниками з подальшим зіставленням результатів і досягненням консенсусу щодо категоризації. Такий підхід дозволив мінімізувати суб'єктивність інтерпретації та підвищити наукову достовірність отриманих даних.

Окрім кількісного аналізу частотності доменів і стратегій, застосовувався якісний когнітивно-дискурсивний підхід, що передбачав інтерпретацію кожного прикладу в ширшому наративному контексті з урахуванням прагматичної функції сенсорної одиниці в розвитку сюжетної напруги.

У межах підходу тілесно втіленого пізнання сенсорні домени розглядаються як структуровані перцептивні поля, через які мовне значення ґрунтується на тілесному досвіді. У романі «Голодні ігри» ці домени – зоровий, слуховий, тактильний, смаковий і нюховий – функціонують як взаємопов'язані когнітивні канали, що опосередковують доступ читача до пережитого досвіду героїні.

У межах концепції тілесно втіленого значення сенсорна образність у романі «Голодні ігри» функціонує як механізм когнітивного залучення, що активує в читача ментальні симуляції фізичного досвіду персонажа. Переклад у цьому контексті постає як вторинний когнітивний процес, спрямований на реконструкцію перцептивних сценаріїв

іншою мовою та в межах іншої культурної моделі.

Особливо показовими є сцени, у яких наративна перспектива героїні реалізується через безпосередню тілесну реакцію на загрозу. В інструкції наставника – «*Коли пролунає гонг, мчіть подальше до духу*» [2, с. 96] – англійський варіант “*When the gong sounds, get the hell out of there*” [4, с. 132] містить розмовно-експресивний елемент «*get the hell out*», що вербалізує не лише дію, а й афективний стан паніки та терміновості. Український переклад нейтралізує обценний компонент, проте компенсує його фразеологізмом «*що є духу*», який у когнітивному плані активує моторну схему максимальної швидкості, зберігаючи embodied-ефект тілесної втечі.

Аналогічний механізм спостерігається в описі зорової дезорієнтації героїні: «*Проте яскраве сонце осліпило мене, і поки я вагалася, пролунав гонг*» [2, с. 102] – “*But the sun’s in my eyes, and while I’m puzzling over it the gong rings out.*” [4, с. 143]. Український переклад інтенсифікує візуальний домен через дієслово «*осліпило*», яке активує не просто зорову перешкоду, а тілесно пережитий біль і втрату контролю над простором. Така стратегія підсилює embodied language, змушуючи читача відчувати фізичний дискомфорт разом із персонажем.

Слуховий і тактильний домени у сценах нападу функціонують як тригери моторної реакції. В уривку «*У повітрі почувся свист... Я інтуїтивно підняла наплічник, щоб захистити голову*» [2, с. 102] – “*I can hear the blade whistling toward me and reflexively hike the pack up to protect my head*” [4, с. 144] – ключовим є прислівник reflexively, який концептуалізує дію як автоматичну тілесну відповідь. Український варіант «*інтуїтивно*» зберігає когнітивну установку на несвідому моторну реакцію, де тіло «*діє раніше за думку*».

Сенсорика звуку в романі також виконує комунікативну функцію соціальної безпеки. Фраза «*Я навчила Піму свистити по-пташиному...*» [2, с. 207] – “*I teach him a bird whistle... which we can use to communicate that we’re all right*” [4, с. 303] – демонструє трансформацію слухового сигналу в емпатійний код. Переклад зберігає символічну функцію звуку як маркера виживання, де простий акустичний стимул активує складну когнітивну схему довіри, присутності й міжособистісного зв’язку.

Особливої ваги в контексті тілесно втіленого досвіду набувають сцени фізичного виснаження та отруєння. У фрагменті «*Я була змушена зупинитися, адже тіло здригалося від конвуль-*

сій...» [2, с. 118] – “*I’m forced to stop as my body convulses, trying desperately to rid itself of the poisons...*” [4, с. 169] – домінує тактильно-вісцеральний домен. Український переклад детально відтворює соматичний стан через дієслова «здригалосся», «текло», «просяк», які формують у читача ментальну симуляцію внутрішнього болю, нудоти та фізичної слабкості. Нюховий маркер «запах паленого волосся» [2, с. 118] – “*the scent of singed hair*” [4, с. 168] – виконує функцію когнітивного «якоря», що пов’язує тілесне страждання з усвідомленням реальної небезпеки, підсилюючи емоційну напругу.

Колористична символіка Капітолія та Дистриктів у перекладі також має безпосередній когнітивний вимір. Опис «чистого рожевого, яскравого зеленого, ясного жовтого» [2, с. 41] – як у фрагменті «Всі кольори здавалися несправжніми...» [2, с. 41] – створює ефект перцептивного переважання, що у когнітивній поетиці інтерпретується як маркер штучності та ідеологічної оманливості простору. Переклад зберігає гіперболізовану зорову палітру, активуючи у читача схему контрасту між «видимою красою» та «прихованою загрозою».

Символічно насиченим є й образ «срібно-зеленого метелика» [2, с. 190] – “*a silver-green butterfly*” [4, с. 245], який у когнітивному плані функціонує як метонімія крихкості життя та ілюзорності безпеки. Український переклад точно відтворює колористичну й тактильну делікатність образу, зберігаючи його емпатійний потенціал.

Тактильна агресія середовища вербалізується через фрази на кшталт «Я щосили стиснула кулаки, нігті боляче вп’ялися в долоні» [2, с. 75] – “*I dig my fingernails into my palms*” [4, с. 103]. Тут переклад інтенсифікує больовий домен дієсловом «вп’ялися», яке в українській мові має вищу тілесну експресивність, ніж нейтральне «dig». Така трансформація підсилює моторну симуляцію напруження й страху.

Сенсорика тепла і смаку у фрагменті «М-м... ще теплий» [2, с. 7] – “*Mm, still warm*” [4, с. 7] та описі їжі «ягоди самі вибухали в роті» [2, с. 9] – “*the berries bursting in our mouths*” [4, с. 9] – формує короткочасний простір тілесного комфорту. У когнітивному вимірі ці сцени виконують компенсаторну функцію, створюючи контраст між небезпекою і миттєвим відчуттям безпеки. Переклад зберігає динамічну метафору «вибухали», що активує орально-тактильну симуляцію смаку й соковитості.

Подібну функцію виконує й опис запаху свіжого хліба: «золоте тепле сяйво... виливалося

на вулицю» [2, с. 22] – “*a golden glow spilled out*” [4, с. 27]. Український переклад підтримує міжмодальну метафору, де зоровий образ «золота» поєднується з тактильним відчуттям тепла та нюховим стимулом запаху, створюючи синестетичний простір тілесного спокою, який різко руйнується «крижаним дощем». Цей контраст активує когнітивну схему «безпека-загроза», посилюючи емпатійну реакцію читача.

У фінальному прикладі «у коконі з товстого покривала мені було тепло й затишно» [2, с. 190] – “*wrapped in a warm cocoon of blankets*” – домінує тілесна метафора захищеності. Переклад зберігає біологічний образ «кокона», який у когнітивному плані асоціюється з укриттям, трансформацією та тимчасовою безпекою, підсилюючи емоційний резонанс сцени.

Таким чином, проаналізовані приклади демонструють, що переклад сенсорної образності в українській версії роману переважно орієнтований на підтримання або підсилення embodied language через експресивні дієслова, міжмодальні метафори та функціонально адаптовані фразеологізми. Це дозволяє зберегти високий рівень когнітивної емпатії, за якого читач не лише інтерпретує події, а й тілесно «проживає» їх разом із героїнею.

Існує також підхід застосування стратегій передачі сенсорних образів у перекладі. Вони спрямовані на збереження та відтворення тілесно-емоційного досвіду оригіналу. Кожна з цих стратегій по-різному впливає на емпатійний потенціал тексту. До прикладу, експлікація та адаптація здебільшого сприяють підсиленню когнітивної емпатії, тоді як нейтралізація може призводити до часткової втрати тілесної інтенсивності.

1. **Збереження** – пряме відтворення сенсорного образу без зміни домену та збереження семантико-прагматичної функції оригіналу.

2. **Адаптація** – функціональне наближення сенсорного образу до мовних і перцептивних норм мови перекладу.

3. **Експлікація** – смислове розгортання імпліцитного сенсорного компоненту шляхом додавання уточнювальних елементів.

4. **Інтенсифікація** – посилення тілесно-емоційного ефекту висловлення через експресивні лексико-синтаксичні засоби.

5. **Метафоризація** – концептуальне переосмислення сенсорного образу з метою актуалізації embodied meaning та забезпечення культурної релевантності.

Результати дослідження представлені в таблиці 1.

**Корпусні приклади сенсорних доменів і перекладацьких стратегій на прикладі роману
«Голодні ігри» С. Коллінз («Hunger Games» S. Collins)**

Англійський фрагмент	Український фрагмент	Сенсорний домен	Стратегія
“When the gong sounds, get the hell out of there.”	«Коли пролунає гонг, мчіть подалі що є духу.»	AUD / MOTION	Функціональна адаптація
“The gong rings out.”	«Пролунав гонг.»	AUD	Збереження
“I can hear the blade whistling toward me...”	«У повітрі почувся свист...»	AUD / TAC	Експлікація
“A simple two-note whistle...”	«Простий коротенький звук...»	AUD	Адаптація
“My body convulses...”	«Тіло здригалося від конвульсій...»	VISCERAL / TAC	Інтенсифікація
“The scent of singed hair.”	«Запах паленого волосся.»	OLF	Збереження
“The smell of fresh bread...”	«Запах свіжого хліба...»	OLF / GUS	Метафоризація
“I dig my fingernails into my palms.”	«Нігті боляче вп’ялися в долоні.»	TAC	Інтенсифікація
“The berries bursting in our mouths.”	«Ягоди самі вибухали в роті.»	GUS / TAC	Інтенсифікація
“Wrapped in a warm cocoon of blankets.”	«У коконі з товстого покривала...»	TAC	Метафоризація

У романі «Голодні ігри» домінують три стратегії: *збереження, інтенсифікація та метафоризація*. Збереження допомагає точно передати сенсорні деталі, як звуки гонгу чи запах паленого волосся, створюючи відчуття безпосередності подій. Інтенсифікація посилює фізичні та емоційні переживання персонажів, роблячи сцени болю, страху чи напруги більш виразними, наприклад конвульсії чи вибухання ягід у роті. Метафоризація перетворює образи на більш живі й зрозумілі для українського читача. Усі три стратегії працюють разом, щоб зберегти емоційну насиченість тексту.

Висновки. Сенсорна образність у романі «Голодні ігри» функціонує як ключовий інструмент формування когнітивної емпатії, забезпечуючи глибоку тілесну та емоційну залученість читача до наративного світу. Український пере-

клад у більшості випадків не лише зберігає, а й підсилює тілесний вимір тексту через використання експресивних дієслів, метафоричних конструкцій і функціонально адаптованих образів.

Наукова новизна дослідження полягає у поєднанні корпусного підходу з когнітивно-дискурсивним аналізом, що дозволяє системно оцінювати емпатійний потенціал перекладу. Запропонована модель може бути використана для аналізу інших мовних пар і жанрів художньої літератури.

Перспективи подальших досліджень пов’язані з розширенням корпусу за рахунок залучення перекладів іншими мовами, а також із застосуванням експериментальних психолінгвістичних методів (eye-tracking, опитування читачів, вимірювання емоційних реакцій) для емпіричної перевірки впливу сенсорної образності на когнітивну емпатію.

Список літератури:

1. Зубрик А. Р. Застосування перекладацьких модифікацій при перекладі роману «Голодні ігри» Сюзанни Коллінз. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 2017. Вип. 66. С. 40–42.
2. Коллінз С. Голодні ігри / пер. з англ. Т. Марченко. Харків: Book Chef, 2024. 352 с.
3. Піх О. О., Тичініна А. С. Мотиви страху і жорстокості у романі «Голодні ігри» Сюзанни Коллінз: рекомендовано до друку Вченою радою філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (протокол № 6 від 14 трав. 2025 р.). Чернівці, 2025. 74 с.
4. Collins S. *The Hunger Games*. New York: Scholastic Press, 2008. 458 p.
5. Herman D. *Cognitive Narratology. The Living Handbook of Narratology* / ed. by P. Hühn et al. Hamburg: Hamburg University Press, 2009. URL: <https://www-archiv.fdm.uni-hamburg.de/lhn/node/38>
6. Keen S. *Empathy and the Novel*. Oxford: Oxford University Press, 2007. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195175769.001.0001>
7. Lakoff G., Johnson M. *Philosophy in the Flesh*. New York: Basic Books, 1999.
8. Munday J. *Introducing Translation Studies*. London: Routledge, 2016. <https://doi.org/10.4324/9781315691862>

9. Schäffner C. Metaphor and Translation: Some Implications of a Cognitive Approach. *Journal of Pragmatics*. 2004. Vol. 36. P. 1253–1269. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2003.10.012>
10. Stockwell P. The Cognitive Poetics of Literary Resonance. *Language and Cognition*. 2009. №1. P. 25–44. <https://doi.org/10.1515/LANGCOG.2009.002>

Antonova M. V., Yablochnikova V. O., Zapadynska I. H. SENSORY IMAGERY AND COGNITIVE ASPECT «EMBODIED LANGUAGE» IN THE TRANSLATION OF «THE HUNGER GAMES» S. COLLINS

The article is about a complex analysis of translation strategies for reproducing sensory imagery and cognitive empathy in S. Collins' novel "The Hunger Games" by comparing the English original and the Ukrainian translation. The study is based on the principles of cognitive linguistics, the theory of embodied language, and contemporary approaches to translation studies, which treat translation as a process of interpretation and reconstruction of perceptual experience. The main focus is on the linguistic means of representing the five sensory domains (visual, auditory, tactile, gustatory, and olfactory) and their influence on the formation of the reader's empathetic engagement. The study is based on key contextual fragments of the novel that convey the characters' bodily experiences of danger, pain, hunger, fear, and emotional tension. Methods of cognitive-semantic analysis, comparative translation analysis, corpus tagging, and discursive interpretation were used. The dominance of strategies of functional adaptation and explication in translation aimed at enhancing the emotional accessibility of the text for the Ukrainian recipient was revealed. Cases of neutralization of sensory intensity to reduce the level of cognitive empathy are noted. A model for assessing the empathic potential of a translated literary text is proposed to take into account the degree of preservation of body language metaphors, perceptual scenarios, and narrative perspective. The practical value of the work lies in the use of the results in teaching literary translation, developing teaching materials, and improving translation strategies for young adult literature.

Keywords: sensory imagery, cognitive empathy, embodied language, literary translation, translation studies, comparative analysis.

Дата першого надходження статті до видання: 30.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.04.2026